

A II. HELVÉT HITVALLÁS RELEVANCIÁJA A MAI TEOLÓGIAI GONDOLKODÁSBAN

Elhangzott a DRHE és annak Doktori Tanácsa által
a Magyar Tudomány Ünnepe keretében rendezett „Hitvallás és
teológiai tudományművelés – A 450 éves II. Helvét Hitvallás
jelentősége a teológia, a lelkészi szolgálat és a gyülekezeti élet
számára” című emlékkonferencián
Debrecenben, 2016. november 23-án

Mindenekelőtt szükségesnek tartom a cím értelmezését, azaz a hitvalláshoz való viszony tisztázását. Hiszen ha a mai világban valamire azt mondjuk, hogy nem releváns – mondjuk egy pályázati kérdőíven –, akkor az azt jelenti, hogy nem lényeges, nem tartozik ránk.

Nos, hogy tekintünk mi a II. Helvét Hitvallásra? Néhány évvel ezelőtt a Heidelbergi Káté 450. jubileumát ünnepeltük. Részt vettem Németországban, Heidelbergben egy teológiai szimpóziumon, ahol a következőképpen kezdte a német református teológus az előadását: *„Mi, mai német reformátusok úgy tekintünk a Heidelbergi Kátéra, mint a családban arra a bizonyos nagynénire, akit mindig odaiültetünk az asztalhoz, tiszteljük, becsüljük, de igazán neki már nincs beleszólása a dolgokba.”*¹¹

Nyilván lehet így is tekinteni egy négyszázötven évvel ezelőtt keletkezett dologra: tiszteljük, becsüljük, a megfelelő polcra tesszük, de igazából nincs beleszólása már a mai dolgainkba. Ez az úgynevezett retrospektív szemlélet, ami mindent, ami a hátunk mögött van, csak abból a szempontból értékeli, hogy nekünk mit ad, nekünk mit adott. A teológiai munkában különösen is veszedelmes dolog, ha abból indulunk ki, hogy mi már jóval előrébb vagyunk, jóval többet tudunk, a múltra pedig úgy tekintünk vissza, mint amikor még ezt sem tudták, még azt sem tudták. Mert ha mindent aszerint mérlegelünk, hogy az csak előzménye lehet annak, amire eljutottunk, az nagy baj, mert akkor hiányzik belőlünk két olyan, nagyon fontos tulajdonság, amelyik minden teológiai oknyomozó munkának is az alapvető előfeltétele: a szerénység és az alázat. Szerénységre és alázatra van szükségünk, ha arra

¹¹ A Heidelbergi Káté mai aktualitásához lásd PLASGER: Glauben heute mit dem Heidelberger Katechismus; BEINTKER: A Heidelbergi káté etikája.

gondolunk, milyen hatalmas lelki, szellemi és intellektuális teljesítmény az, amit az egyház közössége előttünk a teológiai gondolkodásban elvégzett. És itt is igaz, hogy valóban csak törpék vagyunk, akik óriások vállán ülünk.

Éppen ezért azt gondolom, hogy amikor a hitvallást értelmezzük mai szemmel, akkor nagyon pontosan oda kell figyelni arra, hogy a hitvallás hogy értelmezte saját magát akkor, amikor keletkezett.

Ha most provokatív tézist kellene megfogalmazni, azt mondanám, a II. Helvét Hitvallás nem református hitvallás. És hogyha valaki azt kérdi, hogy hogyhogy, akkor azt mondom, hogy olvassuk el a címét! A hitvallás önértelmezése tudniillik ott van a címében, amelyik így hangzik: „*az igaz hit és a tiszta keresztyén vallás egyetemes tételeinek egyszerű megvallása, és magyarázata.*”¹² Ebben én nem találok a „református” jelzőt.

Ez pedig nem szűkítése a dolgoknak, hanem egy hallatlan igény, amely igényt nekünk nagyon komolyan kell venni, akár a reformációról beszélünk, akár a hitvallás jelentőségéről. A mi számunkra, reformátusok számára azt is odaírták, hogy azzal a szándékkal jött létre ez a hitvallás, hogy minden hívő előtt bizonyosságot tegyenek Krisztus igazi és ősi anyaszentegyházának egységében való megmaradásukról, valamint arról, hogy semmiféle új vagy téves tantételt nem terjesztenek, és így semmi közösségük nincs semmiféle szektával vagy eretnekséggel. Megint csak azt tartom nagyon aláhúzendónak, hogy amikor Bullinger és társai ezt mondják, ott az 1560-as években – amikor ne felejtjük el, ülésezik a tridenti zsinat, a római egyház igyekszik rendezni a sorait, és jönnek azok a megfogalmazások, amelyek úgy akarják beállítani a reformációt, hogy az újítás, szakadás, eretnokség – akkor ez a hitvallás. És ezért van az, hogy ott van a függelékben a négy egyetemes, ökumenikus hitvallás. Mert mindvégig azt akarják bemutatni, hogy az ő igényük nem a keresztyénség egy ágának, egy válfajának az összefoglalása, hanem az igaz hit és a tiszta keresztyén vallás *egyetemes tételeinek* egyszerű megvallása, hogy megmaradjunk a Krisztus igazi és ősi anyaszentegyházával való egységben.

Azt gondolom, hogy amikor a II. Helvét Hitvallás relevanciájáról beszélünk, akkor ezt az egyetemes igényt mindenekelőtt és mindenekfelett meg kell őrizni és meg kell tartani. Nekem ez a hozzáállás csak újabb bizonyítéka annak, hogy a reformációnak nem sikere, hogy lett református és evangélikus egyház, hanem a kudarca. Mert a II. Helvét Hitvallásban a Krisztus egye-

12 Vö. a II. Helvét Hitvallás eredeti címiratát, in: Heidelbergi Káté, II. Helvét Hitvallás, 112–113.

temes anyaszentegyházáról és annak a hatalmas teológiai kincsnek az összefoglalásáról van szó, amelyet ez az egyetemes anyaszentegyház felmutatott.

Nyilván van a II. Helvét Hitvallásnak egy apologetikus vonulata is, a korabeli egyház tévelygéseivel kapcsolatban. Szeretnék azonban félreértést eloszlatni. Mi kicsit abban a tévhitben vagyunk, hogy éles kritikák a korabeli egyházzal kapcsolatban csak a reformátorok tolla nyomán fogalmazódtak meg. Nos, ha valaki kicsit alaposabban tanulmányozza a kort, akkor talál olyan, római katolikus szerző tollából származó nagyon súlyos kritikái írásokat, amelyeket a tizenhatodik század végén – tévedésből – mint a római egyház ellen irányuló reformátori iratot adtak ki. Ezt egy spanyol szerzetes írta, a római katolikus egyház hűségese tagja.

Ráadásul a II. Helvét Hitvallásnak – szerintem – feltűnően szelíd a fogalmazása. Ha megfigyeljük azt, hogy amikor a középkori egyházzal beszél, akkor sohasem azt mondja, hogy „a katolikus egyház”, hanem mindig azt, hogy „a római egyház”. Azért, mert a „katolikus” egyház az ő szemében Krisztus ősi, egy anyaszentegyháza, amelynek mi – vallja – a tagjai vagyunk.

A II. Helvét Hitvallás első magyar fordítását 1616-ban Szenci Csene Péter adta ki.¹³ Tudom, hogy ritkán szokunk olvasni előszókat meg előljáró beszédeket, de tessék elhinni, hogy érdemes. Csene itt olyan gyönyörűségeen ír az anyaszentegyházhoz való ragaszkodásáról, hogy nem állhatom meg, hogy egy néhány sort ne idézzek belőle: „*Megmondott a te fejed az Úr Jézus Krisztus kegyes és szentséges anyám, hogy szidalmaznak tégedet a te lelki ellenségeid, háborgatnak, és minden gonosz hazugságot mondanak teellened ő-érette. De azért ugyan boldognak mond és biztat is, ígéretet tévén, hogy örülj és örvendezz, mert a te jutalmad bőséges az egekben. Mennyi sok hazugságot szólottanak a Krisztus felől és az ő hívei felől a hitetlenek, nem hozom elő, hanem mindenben beszédemet csak tereád térítem, ó kegyes anyám. Mennyi szidalmat, mennyi hazugságot, káromlást és gyalázatot hallasz keserves szívvel, ki tudná mind előszámolni. Neved eretnek, hitető, újító, tudományod, hogy Isten oka a bűnnek, sőt Isten az, aki a gonoszságra késztesen és hajtson, melyben összevettettel Simon mágus és Florinus eretnekekkel, hogy semmi szabad akarát nincsen az emberben, hogy a bűnök egyenlők legyenek, mint a sztoikusok tanítanak, és egyéb efféléket kiáltnak, írnak, költnek rád, kegyes anyám.*”¹⁴ Ez a „kegyes anyám” az egyház. Ez még nem az a hang, amit a későbbiekben valaki, kicsit pointírozva úgy fogalmazott, hogy a római katolikus ember, és talán a római katolikus teológus számára az egyház a szent anya, a protestáns

13 Lásd MÓDIS: A Második Helvét Hitvallás magyar és magyarországi kiadásai, 90.

14 Vö. TÓTH: A Második Helvét Hitvallás története Magyarországon, 20.

ember számára az egyház a probléma. Itt még az a szemlélet van, hogy igen, nekünk azt kell védeni, ami az egyetemes, Krisztus ősi, igaz anyaszentegyházának a tanítása.

Innen érthető az, hogy akár a dogmatika, akár a teológia összessége fölől nézzük a II. Helvét Hitvallást, akkor azt találjuk, hogy az nem alkot egy teljes dogmatikai rendszert. Sokszor és sokan kimutatták már, hogy mi az, ami hiányzik belőle, hogy az egyes témákat nem a klasszikus sorrendben tárgyalja (kijelentés, Isten, teremtés, megváltás, megszentelés, stb. stb.), hanem egészen más dinamikája van. Feltűnően rövidek azok a fejezetek, amelyek valamikor óriási vitákat generáltak az egyháztörténetben, hiszen gondoljuk meg, hogy az Istenről szóló tanítás az egyik legrövidebb fejezet. Az egész kérdéskört el lehet intézni egy kurta, rövid fejezettel, mert nem vitatéma. A Hitvallás nem akarta az egyetemes egyház által már nyugvópontonra jutott vitát újra gerjeszteni. Aztán hiányzik az eszkatológia, a végső időkről szóló tanítás. Ezeket mind tudjuk, ezeket ne kérjük számon, mert én azt gondolom, hogy a relevanciája e nélkül is megvan a II. Helvét Hitvallásnak.

Hogy ez mit jelent pontosan, azt kettő példán szeretném megmutatni. Az egyik az Igéről szóló tanítás, illetve az írásmagyarázati alapelvek, a másik pedig az egyházzól szóló tanítás. Mert ha egyik oldalon azt mondjuk, hogy a Hitvallás feltűnően kerüli a nagyon polémikus részeket, és nem használ durva és dehonesztáló kifejezéseket, a másik oldalon én azt gondolom, hogy a II. Helvét Hitvallásnak nagyon is éles kritikai potenciája van abban, amit az egyházzól tanít, hiszen az egyben igenis a mindenkori egyház éles kritikája.

Hogyha azt mondjuk, hogy a teológia a hit kritikai reflexiója, akkor ez a legeminensebb funkciója ott is, akkor is és ma is a hitvallásnak és az abból következő gondolkodásnak. Mert meggyőződésem, és szerintem ez is relevanciája a II. Helvét Hitvallásnak, hogy ami a reformációban történt, az nem más, mint az igényes megélésének a módja egyénileg és közösségileg, és bárhol, ahol ettől eltérünk, ott lehet még a címke az, hogy református, de ez már régen nem az.

Ez az igénytelenség jelenhet meg például ott, ahol valaki nem veszi komolyan Bullinger hermeneutikai írásmagyarázati alapelveit, amikről a második fejezetben beszél.¹⁵ Bullinger először is nyilvánvalóvá teszi, hogy a Szentírás nem magyarázhatja bárki a véleménye szerint, úgy, ahogy az neki tetszik. A teológiatörténetből ismerjük azt a tézist, hogy minden eretnecség egy bibliai idézettel kezdődik. Nincs olyan eretnecség, amelyik ne a Bibliából, legalábbis annak a betűjéből indulna ki. Ezért mondja Bullinger, hogy nem

15 Heidelbergi Káté, II. Helvét Hitvallás, 120–121.

kezdheti el boldog-boldogtalan magyarázni az Írásokat. Az Írás magyarázatához mire van szükség? Bölcsességre és komoly józanságra. Mert ezek nélkül csak rossz magyarázat születhet. Milyen a rossz magyarázat? A rossz magyarázat nem az, amelyik nyíltan tagad valamit, amit a Szentírás állít. Az eretnekek sem tagadják Istent, de a Biblia tanítását vallva hozzátoldanak ahhoz valamit a magukéból. Ezért fontosak bizonyos alapelvek, amelyek egyesek szerint már a történelmi-kritikai exegézis kiindulópontjai: 1) Az Írás összefüggéseit komolyan kell venni. 2) Az eredeti nyelvnek a szelleme szerint kell a szöveget értelmezni. 3) A több és kevesebb, több világosabb és nehezebb hely egybevetésével lehet és kell magyarázni az Írást úgy, hogy 4) az megfeleljen Isten dicsőségének, 5) a hit szabályának, azaz az Apostoli Hitvallásnak,¹⁶ és feleljen meg 6) a szeretet szabályának.

Erre szeretnék egy példát hozni: egy olyan, számomra bibliai szemléletváltást jelentő magyarázatot, amit én a magam számára ebben az évben fedeztem fel. Kaptam egy felkérést, hogy tartsak előadást arról, mit jelent az idegenség érzése a Zsoltárok könyvében. Amikor elkezdtem a témával foglalkozni, rábukkantam egy olyan előadásra, ami számomra releváns és reveláció volt. Kiindulópontja egy Midrás idézet, amelyik így hangzik: „*Mózes adta az izraelitáknak a Tóra öt könyvét, és Dávid adta a Zsoltárok öt könyvét*”.¹⁷ Persze tanultam én, meg ott vannak a Bibliában a feliratok, hogy „első könyv” meg „második” meg „harmadik könyv” stb., de hogy a két bibliai iratnak valóban köze lenne egymáshoz, az bizony nekem, őszintén szólva, eszembe se jutott. Az előadás kimutatta, hogy szinte nagyságrendre azonos a Genézis meg a Zsoltárok első könyve, az Exodus meg a Zsoltárok második könyve, és így tovább. Aztán: a Zsolt 1–42-ben szinte minden zsoltárnak van felirata, kivéve az elsőt meg a másodikat. Az ember felteszi a kérdést: Miért? A szerző azt mondja, valószínű azért, mert ez a két zsoltár maga is egy felirat, ami a zsoltárok egészére vonatkozik. Miről szól az első zsoltár? Hogy azok a boldogok, akik „*gyönyörködnek az Úr törvényében*.” (Zsolt 1,2) Aki a Tórát világosságnak látja, azaz a hívő izraelita. Hogy kezdődik a második? „*Miért zúgolódnak a pogányok?*” (Zsolt 2,1) Azaz, kiknek szól a Zsoltárok könyve? Egyfelől annak, aki gyönyörködik az Úr törvényében – de szól annak is, aki azon kívül van. Aztán az összefüggések: ahogy elindul a zsoltárok folyama, az elején többségben vannak a panaszzsoltárok, a nyomorúságban lévő emberek könyörgése. A könyv vége felé egyre több a nyomorúságból való sza-

16 Nagyon leegyszerűsítve az, hogy azért olyan imádság ne hangozzon el, amelyik úgy kezdődik, hogy „Uram, ha vagy...”

17 FRIEDRICH: Mit den Psalmen leben, 3.

badítás, a hálaadás, és végül a könyv végén szinte már csak halleluja van, dicsőítés, feltétel nélküli Isten-magasztalás.¹⁸

Azt gondolom tehát, hogy a II. Helvét Hitvallás mértékadó írásmagyarázati alapelvei – azzal együtt persze, hogy tudjuk, vannak tudományos és modern hermeneutikai megközelítések – felszabadítanak bennünket az ilyen és hasonló összefüggések felfedezésére, és megóvhatnak bennünket attól, hogy mellékes kérdésekből csináljunk fő kérdéseket. Mert amikor a Biblia fundamentalista megközelítéséről beszélünk, akkor egész egyszerűen arról van szó, hogy olyan kérdéseket tesznek központi kérdésekké, amelyek nem azok. Bevezetéstani kérdéseket tesznek üdvösség és kárhozat kategóriájába. Nekem még soha nem okozott álmatlan éjszakát, hogy Mózes írta-e Mózes első könyvét vagy nem. Mert mi van akkor, ha nem? A könyv hitelességét, relevanciáját nem ez dönti el.

De térjünk most át a hitvallás egyházzól szóló tanítására. Azt mondom, hogy a II. Helvét Hitvallás egyháztanának a relevanciája abban van, hogy mindig önkritikára készíti az egyházat. Hogy ez pontosabban mit is jelent, azt szeretném a keresztyénség egyik legnagyobb kritikusanak a példáján ilusztrálni.

A keresztyénség legnagyobb kritikusi sohasem kívülről jöttek, hanem mindig belülről. Közülük az egyik legnagyobb kritikust a huszadik század elején úgy nevezte az egyik svájci teológus, hogy ő „a nagy nyugtalanító”. Ő a dán filozófus-teológus, Søren Kierkegaard, aki a saját kora keresztyén-ségét valami végtelen iróniával szemléli, és kéri számon rajta azt, amit az ember a II. Helvét Hitvallásban olvashat, ha szem előtt tartja az igényes keresztyénség gondolatát. Az egyik írásában Kierkegaard – akinek egyébként egyik kedvenc figurája a teológiai professzor – a következőket írja:

„Jelenet az utolsó ítélet napján. Szereplők: a mi Urunk és egy teológiai professzor.

A mi Urunk kérdése: Kerested-e először az Isten országát?

Professzor: Azt nem állíthatom, ezzel szemben hét nyelven el tudom mondani: »Keressétek először Isten országát!« Dánul, németül, franciául, görögül, héberül, latinul, arabul, szírül, föníciaiul. De mit látok, hiszen ez már kilenc! Kettővel több nyelven is tudom, mint ahányat ígértem.”¹⁹

18 I. m., 5.

19 KIERKEGAARD: Christentum und Christenheit, 277.

A keresztyénség abban a pillanatban, s az egyház abban a pillanatban elveszti a krisztuskövetés, az igényes Krisztus-követés létformáját, amikor elfogadja ezt a mondatot, amely Kierkegaard szerint minden bajnak a gyökere. Ez a mondat így hangzik: *Mi mind keresztyének vagyunk.*²⁰ Döbbenetes belegondolni ebbe, amikor mi keresztyén társadalomról, keresztyén értékekről beszélünk. Ez egy lehetetlen általánosítás, amelyik hallgatólagos axiómája a keresztyén társadalomnak, de semmi köze ahhoz a keresztyénséghez és ahhoz az egyházhoz, amiről az Írás beszél. Ez utóbbinak semmi köze – írja Kierkegaard – ahhoz a gondolattalan és kényelmes komfortkeresztyénséghez (ő így írja: „limonádé-keresztyénség”), amellyel az átlagpolgár, a teológiai professzor, a püspök megpróbálja Istent bolonddá tenni. És eljut odáig, hogy azzal, hogy nem veszel részt az istentiszteleten, egy nagy büntől mented meg magad. Nem veszel részt az istenbolondításban, amely abból áll, hogy újszövetségi keresztyénnek tartjuk azt, ami nem az.²¹

Ami Kierkegaard felháborodását váltja ki, az valójában az, hogy az ember és egy általános, keresztyén értékrendet szajkózó világ azt gondolja, hogy megfelel az Írás igényének, és ugyanakkor attól végtelenül távol van. Amikor a II. Helvét Hitvallás relevanciájáról beszélünk, különösen is egyháztana relevanciájáról, én itt látom ma a legfontosabb kihívást és a legfontosabb szembeesülést. Ha nem tekintjük ezt úgy, mint eminens teológiai kérdést, akkor nagyon messze vagyunk attól, hogy a reformációra úgy tekintsünk, mint aminek hozzánk ma van köze.

Hiszen nagyon nagy kérdés, hogy vajon abban kell-e nekünk a teológiai újdonságot keresni, hogy azt mondjuk, a reformáció mindent újat hozott és semmit nem vett át a korábbiakból. Van egy olyan megközelítés és megfogalmazás, amelyiket egy anglikán gondolkodó szegezett nekünk, protestánsoknak, teológusoknak, és amire szerintem meg kell tudni válaszolni. Vajon teológiailag nézve más-e a reformáció, mint Ágoston kegyelemtanának a győzelme Ágoston ekklezológiája felett? Mert ne felejtjük el: Ágoston kegyelemtana hihetetlen mértékben tükröződik a protestáns megigazulástanban, viszont vele szemben a tridenti zsinat megfogalmazza Ágoston ekklezológiájára alapítva azt a – most így mondom – reformkeresztyénséget, amelyik nagyon sok mindent köszönhet a reformációnak, de amelyikkel való párbeszéd, és amelyekkel szemben való egyetemességi igény ma is kötelez bennünket.

20 KIERKEGAARD: Der Augenblick Nr. 2., 122.

21 Lásd KIERKEGAARD: War Bischof Mynster ein „Wahrheitszeuge”, 3–9.

Felhasznált irodalom:

- BEINTKER, Michael: A Heidelbergi Káté etikája, in: *Igazság és Élet* VII (2013/3), 478–489.
- FRIEDRICH, Judith (OSB): *Mit den Psalmen leben*, in: <http://www.geistige-schriftauslegung.de/artikel/art000103.pdf> (utolsó megtekintés: 2017. 07. 24.)
- Heidelbergi Káté, II. Helvét Hitvallás*, Budapest, Kálvin Kiadó, 1999.
- KIERKEGAARD, Sören: *Christentum und Christenheit*, München, Kösel-Verlag, 1957.
- KIERKEGAARD, Sören: War Bischof Mynster ein „Wahrheitszeuge“, einer von den „echten Wahrheitszeugen“ – ist das Wahrheit?, in: Uő: *Werke und Tagebücher* (Abt. 34 Band 24), Simmerath, Grevenberg Verlag, 2004, 3–9.
- KIERKEGAARD, Sören: Der Augenblick Nr. 2., in: Uő: *Werke und Tagebücher* (Abt. 34 Band 24), Simmerath, Grevenberg Verlag, 2004, 109–130.
- MÓDIS László: A Második Helvét Hitvallás magyar és magyarországi kiadásai, in: *A II. Helvét Hitvallás Magyarországon és Méliusz életműve* (Studia et Acta Ecclesiastica II.), Budapest, Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, 1967, 87–99.
- PLASGER, Georg: *Glauben heute mit dem Heidelberger Katechismus*, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 2012.
- TÓTH Endre: A Második Helvét Hitvallás története Magyarországon, in: *A II. Helvét Hitvallás Magyarországon és Méliusz életműve* (Studia et Acta Ecclesiastica II.), Budapest, Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, 1967, 13–53.